

Åsa Wikforss: Tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 2021

Talare

Åsa Wikforss
Direktör Svenska Akademien

Datum

20 december 2021

Plats

Stockholm

1 ”Man är mans gamman.” Orden är ur Hávamál, en eddadikt från omkring år
1000. Människan är människans glädje. Sällan har väl denna sanning blivit så
uppenbar för oss som under den svåra tid vi nu går igenom, då en pandemi
sveper över världen. Vi har upptäckt hur mycket av vårt liv som genomsyras av
5 den sociala kontakten, vårt arbete förstås, men också fritiden och kulturen. Hur
teaterupplevelsen inte bara handlar om vad vi ser på scenen utan också om att vi
ser det tillsammans, att vi delar en upplevelse i samma fysiska rum. I den digitala
vardagen har våra hjärnor blivit skärmtrötta, våra händer längtat efter ett varmt
handslag, och våra ögon upptäckt något märkligt: på skärmen kan man inte
10 möta den andres blick.

I en kultur genomsyrad av idén om det ensamma geniet, forskaren, konstnären,
författaren, är det lätt att glömma hur vi på djupet är beroende av varandra. För
vår överlevnad förstås. Vår evolutionära styrka ligger just i att vi förmår
15 samarbeta och med gemensamma krafter möta utmaningar i en hård omvärld.
Beroendet av andra begränsar sig emellertid inte till att finna
överlevnadsstrategier utan är mer genomgripande. Den som tidigt berövas den
sociala gemenskapen förlorar både språk och tänkande. Emellanåt stöter vi på
tragiska historier om barn som vuxit upp utan normal mänsklig kontakt.
20 Källarbarn som hållits fångna hela sin uppväxt, en undangömd Kaspar Hauser.
Resultatet är alltid detsamma. Barnen saknar språk och är kognitivt begränsade,
i bästa fall har de en tvååringens intelligens. Det enskilda geniet tar
häpnadsväckande språng och uttrycker aldrig tidigare tänkta tankar. Men de
redskap hon givits har sitt ursprung i den mänskliga samvaron.

25 Detsamma gäller den banbrytande forskaren – en Newton, Darwin eller
Einstein. Vi föreställer oss gärna ett snille som drar sig undan och i sin ensamhet
tänker fram något helt nytt, utan hjälp från vetenskapens fotfolk. En lockande
bild men en myt. Begåvningen krävs förstås för det vetenskapliga genombrottet,

men den isolerade tänkaren fastnar lätt i sina egna tankebanor och faller offer för kognitiva skevheter av olika slag, som tendensen att vilja bekräfta de egna idéerna. Det är först i argumentationen med andra och mot bakgrund av den gemensamma insamlingen av kunskap som de stora genombrotten kan komma.

35 Newton själv uttryckte det så: "Om jag sett längre är det för att jag står på jättars axlar."

Under pandemin har vi sett vad vetenskapen är förmögen till i ett skarpt läge. Det kommer att ta fem till tio år innan vi får ett fungerande vaccin, sades det.

40 Men innan pandemins första år var till ända hade vi vaccin med en häpnadsväckande förmåga att skydda mot svår sjukdom. Det som skedde var inte ett mirakel utan resultatet av att världens forskare tänkte tillsammans och systematiskt utsatte sina resultat för granskning av det samlade forskarsamhället.

45 I politikens värld förvandlas idén om det ensamma geniet till myten om den auktoritära ledaren, tron på den ofelbare som kan tala om för alla andra vad de ska tycka och tänka. Denne ledare menar sig inte bara veta hur allting är, han vet också hur det bör vara, och ve den som har andra idéer om det goda samhället, det goda livet. Yttrandefrihet, åsiktsfrihet, öppen debatt – sådant behövs inte

50 när man är ofelbar. I tanken om den upphöjdes ofelbarhet ingår också antagandet om folkets okunskap. Detta utgör grunden för världens äldsta argument mot demokratin. Det återfinns hos Platon, som oroade sig för att okunniga medborgare skulle vara sårbara för en demagogs retorik och riskera att rösta fram en ledare som inför tyranni. Bättre då att staten styrs av de klokaste,

55 av filosoferna. I vår samtid höjs liknande röster för ett ökat expertinflytande i de politiska besluten.

Men ofelbara ledare finns bara i Platons idévärld. Ingen är expert på allt, och när det gäller värderingar är det inte ens säkert att det finns några experter alls, eller

60 något enkelt sätt att överbrygga oenighet. Demokratin löser problemet genom en inbyggd mångfald av perspektiv och en grundläggande värdepluralism. Vi har olika erfarenheter, olika kunskaper och olika värderingar. Låt oss diskutera öppet för att hitta lösningar på samhällsproblemen och utforska olika sätt att leva. Och låt oss skapa institutioner som kan stärka individens kunskap –

65 oberoende medier, fri forskning, bibliotek och museer. Blir de politiska besluten dåliga kan vi göra om och göra rätt. Demokratins stora dygd är inte ofelbarheten utan erkännandet av vår gemensamma felbarhet.

70 Vårt behov av gruppen är emellertid inte bara av godo. I vårt arv ligger också
nedlagt en vilja att följa med strömmen, att anpassa sig och stänga av förmågan
till självständigt tänkande. Vi ägnar oss åt grupptänkande, tvekar att utmana
konsensus och fattar dåliga, ibland katastrofala, beslut. Om tvivlet gnager inom
75 hetsas mot ett visst mål, drivs av en gemensam mission, krävs stor viljestyrka för
att inte dras med. Elias Canetti, Nobelpristagare i litteratur 1981, oroade sig för
massans kraft och reflekterade över hur människans historia präglats av
gruppers vilja att förstöra. Den destruktiva gruppen behöver en yttre fiende som
kan stärka sammanhållningen, ett tydligt ”vi” mot ”dem”, den kännetecknas av
80 paranoia och tolererar inte oliktankande. För att vara medlem i en sådan grupp
måste man hela tiden visa sin lojalitet och acceptans av doktriner.

I samtiden ser vi hur vilda konspirationsteorier ger den destruktiva gruppen
kraft. Människor med låg tillit till demokratins institutioner finner varandra i
85 sin misstro och i sin vilja att riva ned det existerande. På gator och torg i Europa
samlas ideologiskt skilda grupper, new age-följare och individer ur vit makt-
rörelsen, som sprider budskapet att Covid-19 är ett påhitt av eliten, att faran är
överdriven och vaccinen enbart ett sätt att i hemlighet styra människor politiskt.
I USA manifesterades massans råa kraft i Kapitolium den 6 januari.

90 På nätet finner gruppen en ny sorts existens. Forskare har konstaterat att digitala
fora är som gjorda för den destruktiva gruppen. Snabbt formeras grupper med
en tydlig mission, genomsyrade av starka känslor och med låg tolerans för
oliktänkande. Sansade röster håller sig självmant borta. Till skillnad från fysiska
95 grupper innebär en digital grupp inga risker eller ansträngningar för dem som
deltar, gruppen kan därför växa obegränsat och existera på obestämd tid. Och
gruppens vrede kan riktas mot människor vilkas blick man aldrig behöver möta.

Vad skiljer då den destruktiva gruppen från den välfungerande? Vad
100 kännetecknar en grupp som inte faller till föga för grupptänkande utan gör det
möjligt att ta fram kunskap och fatta goda beslut? En god, inkluderande
deliberation. Det betyder för det första att en viss mångfald råder, att olika
ståndpunkter gör sig hörda och att man inte räds att ifrågasätta konsensus. Men
det betyder också att man använder sig av argument och är villig att kritiskt
105 granska det som sägs. Att tycka olika och utmana konsensus har inte ett värde i
sig. Det är endast i en rationell och öppen argumentation som oenigheten blir
värdefull.

110 Författaren och journalisten Elin Wägner var den andra kvinnan att väljas in i Svenska Akademien, efter Selma Lagerlöf. År 1944 intog hon stol 15. Hon var engagerad både i kvinnosaken och i fredsrörelsen. Tillsammans med andra framstående kvinnor bildade hon år 1921 Fogelstadgruppen. Målet var att skapa en medborgarskola för kvinnor så att de kunde få den kunskap som krävdes för
115 att använda sig av sin nyvunna politiska makt. Man drev också en tidskrift, Tidevarvet, och i en berömd essä i denna tidskrift från 1929 försöker Wägner beskriva den anda som gruppen på Fogelstad genomsyras av. Medlemmarna, skriver hon, kommer från skilda världar och talar dock samma språk. Hon fortsätter:

120

Därför händer det fantastiska och upplyftande att vi begripa varandra. Det är väl inte underligt då, att vi känna oss befriade från tryck, hämningar och fruktan och i stället inspireras och suggereras av varandra. Till vad? Till att gemensamt tränga fram eller tränga in mot kunskap i den värld vi leva i som medborgare.
125 Att skala bort ... alla höljen, alla stelnade former omkring verkligheten, lyfta fram den och söka fatta dess befallning till oss.

När svensk demokrati fyller hundra år talar Wägner till vår tid. För att möta de utmaningar vi står inför behöver vi främja det öppna, förnuftiga samtalet,
130 befriat från tryck och fruktan. Endast då kan vi motarbeta myter och fördomar, verklighetens stelnade former, och gemensamt tränga fram mot kunskap om den värld vi lever i.

Källa

135 <div>Manuskript hämtat från svenskaakademien.se (2025-11-18)</div>

Taggar

Högtidstal

URI

140 <https://www.svenskatal.se/tale/asa-wikforss-tal-vid-svenska-akademiens-hogtidssammankomst-2021>

145